

การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน : ความหลากหลายแห่งมิติและนัยยะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวี เชื้อสุวรรณทวิ¹

E-mail address : tavee98@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบและวิพากษ์วรรณกรรมและปรากฏการณ์ของการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน (CBR) เพื่อให้เห็นถึงความหมาย/นัยยะ (Meaning / Significance) ที่แตกต่างไปจากความหมายและแนวคิดที่คุ้นเคยตามที่องค์การอนามัยโลก (WHO) และองค์การสากลอื่นๆ กำหนด โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากงานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ งานเอกสารอื่นๆ เกี่ยวกับงาน CBR และความพิการ/คนพิการ ของไทยและต่างประเทศ จากห้องสมุดวิทยาลัยราชสุดา ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมงานเขียนที่สำคัญจำนวน 20 เรื่อง โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจงตามหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดรวมทั้งข้อมูลภาคสนามจากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย การเชื่อมคนพิการในภาคสนาม เทปบันทึกการสนทนา การสะท้อนขบคิดระหว่างผู้วิจัยและผู้ร่วมโครงการ ภายใต้โครงการวิจัยเกี่ยวกับ CBR ที่ผู้วิจัยเคยดำเนินการก่อนหน้า ณ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ส่วนการวิเคราะห์ใช้วิธีการตีความวิพากษ์ และหาข้อสรุปเชิงอุปนัย โดยใช้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ใช้และบูรณาการแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ ได้แก่ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา เป็นเครื่องมือในการหาความหมาย ร้อยเรียง เชื่อมโยงความเป็น CBR

ผลการวิจัยพบว่า ความหมาย/นัยยะ (Meaning/Significance) ของ CBR แตกต่างไปจากเดิม ในมิติต่างๆ อย่างน้อย 6 มิติ คือ 1) ในฐานะกระบวนการกำหนดอุดมการณ์ทางสังคม 2) ในฐานะกระบวนการแห่งการสลายตราบาปและพิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน 3) ในฐานะกระบวนการต่อสู้ขัดขืนกับลัทธิทุนนิยม 4) ในฐานะกระบวนการสร้างความยุติธรรมทางสังคม 5) ในฐานะภาคปฏิบัติแห่งวาทกรรม และ 6) ในฐานะแบบแผนที่มีความบูรณาการ จากผลการวิจัยน่าจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องกับงาน CBR ไม่ว่าจะเป็นผู้กำหนดนโยบาย นักบริหาร และนักปฏิบัติ เกิดการตื่นรู้ เข้าใจ และรู้เท่าทันชุดความรู้ CBR มากยิ่งขึ้น สามารถหยิบใช้ หรืออยู่กับงาน CBR ได้อย่างลงตัวอย่างที่ควรจะเป็น รวมทั้งช่วยทำให้เกิดข้อถกเถียงทางวิชาการหรือการศึกษาวิจัยในแง่มุมต่างๆ ได้มากขึ้น

คำสำคัญ: การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน ซึบิอาร์ ความพิการ ความหมาย วิพากษ์

¹ อาจารย์ประจำวิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล

Community Based Rehabilitation : Multiple Perspectives and Significances

Asst. Prof. Tavee Cheausuwantavee

E-mail address : tavee98@hotmail.com

Abstract

This Research aims to examine and critique literatures and phenomena of Community Based Rehabilitation (CBR) in terms of the different meaning and significance beyond the traditional meaning as WHO and other international organizations defining. The 20 existing literatures regarding CBR and disability in which have been available in the library of Ratchasuda College, Mahidol University and Thammasat University were purposively collected. The data as direct experiences, filed visits, and tape-recording of dialogues and reflections among researcher and other participants within the previous research project in Phutthamonthon District, Nakornpathom Province, Thailand were also undertaken. The critical theory approach as interpretation and dialectical critique were administered on those data for constructing meaning or significance of CBR.

The results reveal that there are the 6 different meanings and perspectives of CBR as follows: 1) a process for establishment of society ideal 2) a process for stigma breakdown and a ritual of passing 3) a competitor of capitalism 4) a social justice 5) a practice of discourse 6) an integral model. The research results suggest that once those different meanings and perspectives of CBR have been illustrated, the new understanding and awareness of policy makers, administrators and practitioners concerning CBR have to be emphasized. Furthermore, the new academic arguments on CBR should be studied.

Keywords : Community Based Rehabilitation ,CBR, Disability, Meaning, Critique

บทนำ

"การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน (Community Based Rehabilitation: CBR) หมายถึง กลวิธีที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับการฟื้นฟูสมรรถภาพความเท่าเทียมในโอกาสและการอยู่ร่วมกันในสังคมของคนพิการทุกประเภท โดยดำเนินการผ่านการทำงานร่วมกันของคนพิการ ครอบครัวคนพิการ และชุมชน เพื่อให้คนพิการเหล่านั้น มีสุขภาพที่ดี ได้รับการศึกษา การฝึกอาชีพ และบริการทางสังคมที่เหมาะสม"

นี่คือความหมายของ CBR ที่องค์การอนามัยโลกได้ให้ไว้ (WHO, 1994; UNESCAP, 1997) โดยสรุปแล้ว CBR มีแนวคิดที่สำคัญดังนี้ (ILO, UNESCO, UNICEF & WHO, 2002; Thomas and Thomas, 2003) 1) เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการจากแบบแผนทางการแพทย์ (Medical Model) ไปสู่แบบแผนทางด้านสังคม (Social Model) ที่เน้นการเสริมพลัง (Empowerment) แก่คนพิการ การอยู่ร่วมกันในสังคม การคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และการสร้างชุมชนสมานฉันท์ และรับผิดชอบต่อสมาชิกทุกคน ทุกกลุ่มในชุมชนของตน 2) เน้นการมีส่วนร่วมของคนพิการ ครอบครัวคนพิการ และสมาชิกในชุมชน 3) เน้นการทำงานแบบพหุภาคี และความ เป็นสหวิชาการ 4) เน้นความเป็นธรรม ทั้งถึงเท่าเทียม โดยมีกฎหมาย ระเบียบเป็นกลไกในการกำกับ ควบคุม และ 5) มีกลไกในการบริหารจัดการ

ที่มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่ระดับชาติ ลงไปสู่ท้องถิ่น และชุมชน ในช่วง 10 ปีมานี้ CBR ได้รับการยอมรับ จากองค์การอนามัยโลก (WHO, 1994) ว่าเป็นการบริการทางเลือก และเป็นการช่วยเหลือ การยกระดับคุณภาพชีวิตคนพิการ เป็นแบบแผนเชิงสังคม (Social Model) เพื่อต้องการสกัดแบบแผนดั้งเดิมที่เป็นแบบแผนเชิงการแพทย์ (Medical Model) ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการที่ยืดผู้ให้บริการ หรือ สถาบัน เป็นศูนย์กลาง (Specialized Service or Institutional Based Rehabilitation: IBR) และการบริการที่ผู้ให้บริการหรือนักวิชาชีพ ออกไปให้บริการคนพิการในชุมชน (Outreach Program) จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1997 องค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ให้ความหมายแนวคิดเกี่ยวกับ CBR ไว้อย่างชัดเจน โดยมีการตั้ง คณะกรรมการสังคมและเศรษฐกิจแห่งภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก (Economic and Social Commission for Asia and Pacific: ESCAP, 1997) เพื่อทำหน้าที่ นิยามและกำหนดทิศทาง CBR ให้มีความเข้าใจที่ตรงกันและถือเป็นการเริ่มต้นงาน CBR ที่เป็นรูปธรรมและชัดเจนมาเป็นลำดับ

ในขณะเดียวกันตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา การศึกษาวิจัยด้าน CBR มุ่งเน้นการวัด การติดตาม การประเมิน และให้ความหมายกับ CBR ในฐานะ “ตัวแปรที่นิ่งสถิตย์” และอยู่ในวังวนของการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) และส่วนใหญ่ที่มีอยู่เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ และมีความเฉพาะ ในบางประเด็น บางกลุ่มความพิการ (กนิษฐา

ถาวรกิจ, 2538; อังคณา สาสาต, 2541; บุญสม นาวานุเคราะห์, 2542; สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ, 2548; Rehman, 1999; Tunga, 1999; Zhuo, 1999) ทำให้ความเข้าใจใน CBR ไม่ลึกซึ้งแยกเป็นส่วนๆ และเป็นการริเริ่มงานจากบุคคลภายนอกชุมชนในฐานะ นักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการ หรือคนของรัฐ เป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ลักษณะงาน หรือธรรมชาติของ CBR แล้ว มีความเป็นสหวิชาการ จึงทำให้ไม่สามารถเข้าใจสถานการณ์ หรือโครงการ การดำเนินงาน CBR ในเมืองไทยได้อย่างลึกซึ้ง

ดังนั้นเพื่อให้เห็นแง่มุมของงาน CBR ที่แตกต่างไปจากการศึกษาวิจัยที่มีอยู่ ต้องการค้นหาตัวตนและการดำรงอยู่ของ CBR มากกว่าจะเป็นการตัดสิน ซึ่งถูกชี้ผิด การศึกษาวิจัยนี้จึงเป็นการตรวจสอบและวิพากษ์ CBR เพื่อให้เห็นถึงความหมาย/นัยยะ (Meaning/Significance) ของ CBR เป็นการพยายามทำความเข้าใจ สร้างความรู้เท่าทันต่อการนำไปใช้ ยอมรับอย่างที่เป็น ตลอดจนทำให้เกิดแง่มุมใหม่ๆ ทางวิชาการและการศึกษาวิจัยอื่นๆ ต่อไป

วิธีดำเนินการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อตรวจสอบและวิพากษ์ (Examine and Critique) วรรณกรรมและปรากฏการณ์ (Literatures and Phenomena) ของการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน (CBR) ให้เห็นถึงความหมาย/นัยยะ (Meaning/Significance) ของ CBR ที่แตกต่างไปจากความหมายที่คุ้นเคยหรือตามท้องถื่นการอนามัยโลก

(WHO) กำหนด โดยใช้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) (Geuss, 1981; Bruns, 1992; Sim and Loon, 2001) เป็นกรอบการวิจัย กล่าวคือ เป็นทฤษฎีที่ใช้และบูรณาการแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ ได้แก่ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา มาเป็นเครื่องมือในการตีความและทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรม หรือ “ตัวบท” (Literature or Text) ด้วยจุดประสงค์เพื่อการเปลี่ยนแปลง ปฏิรูป การปลดปล่อย สร้างทางเลือกที่แตกต่างทั้งระดับปัจเจกและสังคมโดยรวม ซึ่ง “ตัวบท” มีความหมายไม่เฉพาะแต่เอกสารที่เป็นงานเขียน (Written Documents) แต่ยังหมายรวมถึงประสบการณ์ สัญลักษณ์ (Sign/Symbol) อุปมาอุปไมย (Metaphor) ซึ่งตัวบทในงานวิจัยฉบับนี้มีสองส่วน ส่วนแรกคือ งานเขียน/งานเอกสารเท่าที่ผู้วิจัยจะสืบค้นได้ในห้องสมุดวิทยาลัยราชสุดา ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกคือ 1) เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร หนังสือ ตำรา เอกสารประกอบการสัมมนา หรือการประชุม งานเอกสารอื่นๆ ที่เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงาน CBR 2) ต้องเป็นลักษณะฉบับเต็ม (Full Text) 3) เป็นงานเขียนในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (ตั้งแต่ ค.ศ. 1987 หรือ พ.ศ. 2530) เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนของคัมภีร์ด้าน CBR จากแบบแผนทางการแพทย์ไปสู่แบบแผนทางสังคม จนได้งานเขียนตามที่กำหนดจำนวน 20 เรื่อง ตัวบทส่วนที่สองคือ ข้อมูลภาคสนามหรือ

ประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย การเยี่ยมคนพิการใน
ภาคสนาม โดยการถอดเทปบันทึกการสนทนาและ
การสะท้อนขบคิดระหว่างผู้วิจัยและผู้ร่วมโครงการ
ที่มีทั้งคนพิการ สมาชิกและผู้นำชุมชน ภายใต้
โครงการวิจัยเรื่อง "รูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพคน
พิการที่เหมาะสมกับชุมชนพุทธมณฑล" (ทวี เชื้อ
สุวรรณทวี และคณะ, 2549) ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่ผู้วิจัยเคย
ดำเนินการก่อนหน้า ณ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัด
นครปฐม

ส่วนการวิเคราะห์ใช้วิธีการตีความ วิพากษ์
(Interpretation and Dialectical Critique) และหา
ข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytic Induction) ในมิติทาง
สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง โดยใช้ทฤษฎี/
แนวคิดด้านสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์
โดยเฉพาะแนวมาร์กซิส (Marxism) ในงานเขียน
ของ Baldwin (1966) Garcia (1985) Iatridis (1994)
Kamenka (1982) ทฤษฎีด้านมานุษยวิทยา
โดยเฉพาะแนวคิดการตราบาป การเปลี่ยนผ่าน
วัฒนธรรมและพิธีกรรม (Ritual) ในงานเขียนของ
Gennep (1960) Goffman (1963) และทฤษฎีด้าน
จิตวิทยา โดยเฉพาะแนวคิดเชิงจิตวิเคราะห์ การ
วิพากษ์จิตสำนึกที่ผิดพลาด และการบูรณาการ
จิตสำนึกในงานเขียนของ Wilber
(Worldofkenwilber, 2000) และแนวมาร์กซิส
ดังกล่าวข้างต้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการหา
ความหมาย ร้อยเรียง เชื่อมโยงความเป็น CBR

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

จากการรวบรวมวิเคราะห์งานเขียนต่าง ๆ ที่
เกี่ยวข้องกับ CBR และความพิการ/คนพิการ และ
ข้อมูลจากประสบการณ์ในภาคสนามของผู้วิจัย เมื่อ
ใช้ทฤษฎีต่างๆ มาอธิบาย ทำให้เห็นความหมาย
นัยยะของ CBR ในมิติต่างๆ ทั้งทางสังคม
วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้ลำดับ
“ข้อค้นพบ” เบื้องต้นที่สำคัญดังนี้

● CBR ในฐานะกระบวนการกำหนดอุดมการณ์ (CBR as a Process for Establishment of Society Ideal)

จากนิยามและแนวคิด CBR (WHO, 1994;
ESCAP, 1997; ILO, UNESCO, UNICEF and WHO ,
2002; Thomas and Thomas , 2003) CBR จึงเป็น
ตัวแทน สัญลักษณ์ของความร่วมมือ การเป็นเนื้อ
เดียวกัน การตระหนักถึงคนอื่น การรักในชาติ/รัฐ
ความสนใจต่อกลุ่ม ประชาสังคม และธรรมชาติ
หรือ ความมีจิตใจที่เป็นสาธารณะ (Collectivism)
และเป็นเสมือน สังคมยูโทเปีย (Utopia Society)
แต่อีกแง่มุมหนึ่ง CBR ก็ต้องเผชิญกับปัญหาไม่น้อย
โดยเฉพาะการขาดความตระหนักและการมีส่วนร่วม
ของชุมชน ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน
ทรัพยากรบุคคลและงบประมาณมาจากนอกชุมชน
(กนิษฐา ถาวรกิจ, 2541; บุญสม นาวานุเคราะห์,
2542; สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ, 2548;
Tunga, 1991; Ingstad, 1991; Zhuo, 1991
Cheausuwantavee, 2005) ดังนั้น CBR ในอุดมการณ์
ที่เสมือนเป็น สังคมยูโทเปียที่เบียดขับ กับความ

ขัดแย้ง การแปลกแยก ความนึกถึงตัวเอง การรักตัวเอง ความสนใจในตนเอง รัฐแห่งอำนาจความศิวิไลซ์ และความเป็นปัจเจก (Individualism) ดังที่ Sir Thomas More (cited in Kamenka, 1982) ตอกย้ำว่า สังคมยูโทเปีย เป็นเพียงสังคมแห่งจินตนาการและความหวัง หากที่จะทำให้เกิดเป็นจริงอย่างยั่งยืนได้

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ไม่สามารถทำให้ทุกคนในชุมชน คิดเหมือน ทำเหมือนกันทุกคนได้ และไม่สามารถรับประกันได้ว่าแนวคิดนี้จะคงอยู่ได้นานสักเพียงใด แต่อย่างน้อยในระยะเวลาที่ผ่านมาถึงเวลานี้ ก็มีปรากฏการณ์ CBR เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 50 โครงการกระจายอยู่ทั่วประเทศ ไทย (Cheausuwantavee, 2005; สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ, 2548) หรืออย่างน้อยก็มีคนอย่าง ลูกสมศักดิ์ ลูกเอนก ป้าหาวาย พี่ฉลอง ผู้ใหญ่เดชา คุณสมศรี (นามสมมุติ) ที่เป็นคนปกติ ชาวบ้านทั่วไป รวมทั้ง คนพิการนั่งล้อเข็นอย่าง คุณเสกสรร คุณพนา คุณปลื้มจิต คุณวันทนา (นามสมมุติ) ที่ได้ทำงานร่วมกับนักวิชาชีพในท้องถิ่นอย่าง คุณโสภิตา ครูสลัก (นามสมมุติ) พยาบาลและครูในชุมชนตามลำดับ ที่ได้หันหน้าร่วมมือกัน คิด วางแผนและดำเนินการช่วยเหลือ เยี่ยมบ้าน พัฒนาคุณภาพคนพิการในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัด นครปฐม อย่างแข็งขัน “ฉลอง” และ “ปลื้มจิต” ได้สะท้อนถึงความเข้าใจ รับรู้ ถึงความเดือดร้อนเหล่านั้น ที่เป็นมูลเหตุ และสิ่งหล่อเลี้ยงภายใน จากการที่ได้เข้ามาสัมผัสคนพิการและทำงานร่วมกัน

ฉลอง : “ที่นี่พื้นฐานจิตใจของมัน มันคือว่า...ไอ้เรื่องคนพิการเนี่ย...มัน...มัน ก็ฝังอยู่ในจิตใจเหมือนกัน ความสงสารที่มีพื้นฐานอยู่ใช่หะครับ?...คนเรากล้าไอ้... (ทำเสียงสูง) มาชวนเจ๊ ไปเถอะ ไปคนเดียวเถอะกูไม่เอาด้วยหรอก ไอ้เรื่องคนพิการไม่เอา..ไม่เอา ที่นี่จิตใจของเรามีพื้นฐานอยู่ก็มีส่วนนะ ที่นี้เอาก็เอาเอาไปก็ไป พอมาตอนหลังก็เอาเสียนอกเข้าไปด้วยใจ ก็เลยไปกันอย่างที่อาจารย์เห็นนั่นแหละ ตอนนั้นเนี่ยก็ยังไม่เห็นอะไรใช่ไหม? พอเข้าไปเจอพวกคนพิการ ไปเจอเด็กคนนั้นเข้า (เด็กพิการซ้ำซ้อน รุนแรงหลานของป้าย่าน ตำบลบ้านขาว) ...มันก็ตื่นตันใจ (น้ำเสียงช้าและเบาลง) ก็เลยคิดว่าคบกันดีกว่า อยู่ทีมเดียวกันดีกว่า ไปไหนก็ไปเอา..เอา..ยังเจ๊ย ตอนนีใจเนี่ยมันเต็มร้อยแล้วเต็มร้อยแล้วตอนนี้...”

ปลื้มจิต : “ตอนที่ไม่ได้มาทำงานนี้ ปลื้มจิตก็คิดว่าเราพิการเราแย่แล้ว..แต่พอมาท่านก็เห็นคนพิการที่แยกว่าเรา..ก็คิดว่าอยากช่วยเหลือคนพิการ พอเราไปเยี่ยมคนพิการแล้วเราก็เห็นก็เลยคิดว่าทำยังไงถึงจะให้เค้าออกจากบ้านได้ ก็พุดให้ทุกคนมาช่วยเหลือให้หน่วยงานเข้ามาเยี่ยมคนพิการตามบ้าน จะได้ช่วยเหลือคนพิการ เอาคนพิการที่อยู่ในบ้านให้ออกมาจากนอกบ้านบ้าง เค้าจะได้เห็นสภาพคนพิการ ที่นี้คนดี ๆ หน่วยงานที่เค้าเห็นเค้าก็จะได้ออกกลับไปคิด”

แม้ว่าจะเป็นกลุ่มคนเล็กๆ ไม่กี่คน แต่พวกเขาก็เป็นความหวังของคนพิการและครอบครัวในอำเภอพุทธมณฑลคนพิการเกือบ 200 ครอบครัว

และเป็นการดำรงอยู่อย่างลึกลับคลุกคลาน เพราะต้องเบียดขับกับสังคมส่วนใหญ่ มิได้สนใจในสิ่งที่พวกเขาทำ อยู่ในวงวนของการ แสวงหา แข่งชิงและอยู่ในสถานะของ “ความขาดแคลน” (ทิวี เชื้อสุวรรณทิวี และคณะ, 2549) และอย่างน้อย ก็เป็นการชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ Sir Thomas More ได้กล่าวไว้ว่า “สังคมแห่งยูโทเปียนั้น เป็นเพียงความหวัง เป็นความฝัน ที่ไม่เคยเกิดขึ้น และ ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง” นั้น ก็ไม่ถูกต้องเสียทั้งหมด

● CBR ในฐานะกระบวนการแห่งการสลายตราบาป และพิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน (CBR as a Process for Stigma Breakdown and a Rite of Passing)

จากงานเขียนของ Erving Goffman (1963) ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมจะสร้างกฎเกณฑ์ในการจัดประเภทของคน ลักษณะความเป็นปกติ และธรรมชาติไว้เสมอ โดยปกติแล้วการปฏิสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์ มิได้ให้ความสนใจและคิดถึงการจัดแบ่งเหล่านี้ จนกว่าเราจะเผชิญกับคนแปลกหน้า เมื่อมีคนที่เราไม่คุ้นเคย ความคิดเหล่านี้จะปรากฏขึ้น และจะทำให้คนที่เราเผชิญอยู่นั้นแตกต่างไปจากคนอื่น ไม่เป็นที่ต้องการ มีมลทิน ไม่จัดนับ หรือให้ที่อยู่ในความรู้สึก ลักษณะที่ปรากฏขึ้นในใจ เช่นนี้เรียกว่า “ตราบาป” (Stigma) ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นจากความแปลกแยก แยกต่างระหว่าง เอกลักษณะทางสังคมที่ “คาดหวัง” กับ “ความเป็นจริง” แม้ว่าตราบาปจะเป็นถ้อยคำที่เชื่อมโยงกับลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ แต่แท้จริงแล้วเป็นความสัมพันธ์ของ

ภาษาและการให้ความหมาย มิใช่ลักษณะนั้นๆ โดยตรง นั่นหมายความว่าลักษณะเดียวกันนี้ อาจเป็นตราบาปสำหรับสังคมหนึ่ง แต่อาจเป็นเรื่องปกติวิสัย สิ่งที่คุณเคยกับอีกสังคมหนึ่ง ตราบาปเป็นความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะ และความรู้สึกคุ้นเคย (Stereotype) ซึ่งมีอยู่ในทุกสังคม โดยสรุปแล้ว ตราบาป คือ **สัญลักษณ์แห่งการลดคุณค่า ไม่ยอมรับ หรือ ความไม่พึงประสงค์** (Hacking, 2004) ดังงานเขียนงานหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า ชุมชน สังคม ส่วนใหญ่มักให้ความหมายความพิการและคนพิการในทางลบและ “ตราบาป” คนพิการ (Devlieger, 1995; Nicolais, 1995; Sentumbwe, 1995; Talle, 1995; Cheausuwantavee, 2002) เช่นเดียวกับงาน CBR ที่ผู้วิจัยร่วมทำงานด้วยนั้น มีหลายสิ่งที่คนพิการและคนปกติทำงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น แต่ก็ยังมีบางสิ่งที่พวกเขาารู้สึกยอมรับไม่ค่อยได้ ลุงสมศักดิ์ ข้าราชการเกษียณวัย 63 ปี หนึ่งในทีมงาน มักจะรู้สึกหงุดหงิดและพูดเหน็บแนมคุณพนาซึ่งเป็นคนพิการที่ทำงานในโครงการ CBR ร่วมกัน และชอบสูบบุหรี่ อยู่บ่อยครั้งว่า ลุงสมศักดิ์ : “ผมว่าพนา..เนี่ย...น่าจะเลิกสูบบุหรี่ได้แล้ว สูบแล้วไม่เห็นได้ประโยชน์อะไร และตัวเองก็เป็นคนพิการ การงานก็ไม่มีทำ และมาทำงานอย่างนี้ น่าจะทำตัวเป็นตัวอย่างให้คนพิการอื่นด้วย...” (หน้าตาอึ้งขัง)

เป็นไปได้ ที่พนาเองก็คงอยากจะบอกเหตุผลที่ซับซ้อนหรือต่อสู้ขัดขืนกับคำสั่งสอนที่มีความตึงปนอยู่ของลุงสมศักดิ์ไม่น้อย แต่พนาก็ได้

แต่ยิ้มๆ และทำหน้าที่ไม่สู้จะดีนัก และโต้ตอบได้แต่เพียงว่า พนา : “....ผมก็อยากจะเลิกนะอา...แต่มันก็ยากอยู่นะ....ผมสูบมานานแล้วด้วย” (ยิ้มและหัวเราะเบาๆ)

คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า **"คนที่มีปัญญา"** (The Wise Persons) (Goffman, 1963) ซึ่งหมายถึง **คนปกติที่นำตัวเองเข้าไปปรับรู้อิทธิพลกับวิถีชีวิตที่เร้นลับของคนที่ถูกตราบาป มีความเห็นอกเห็นใจ ยอมรับและมีความเป็นสมาชิกอย่างมีไมตรีกับคนที่ถูกตราบาปเสมือนคนในเครือญาติ คนปกติที่รู้สึกมีตราบาปร่วมเหล่านี้ อาจต้องเผชิญทั้งภาวะความอึดอัดใจ ทั้งความรู้สึกตราบาปทั้งที่ตนเองมิได้มีตราบาป และความเป็นคนปกติของตนที่มีความรู้สึกร่วมกับคนอื่น อันเป็นการที่ต้องเผชิญกับ **"ภาวะแห่งความไม่แท้"** ของตน เป็นความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่นระหว่าง ความเป็นคนที่ถูกตราบาป และ การเป็นผู้แสดงแทน**

เจตคติทางลบหรือการตราบาปต่อคนพิการ รวมทั้งภาวะแห่งความไม่แท้ของคนทั่วไปเหล่านี้ สามารถเปลี่ยนผ่าน เปลี่ยนแปลงไปทางบวกได้หากมีพื้นที่ มีเวทีให้คนพิการและคนทั่วไปได้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างธรรมชาติ ดังตัวอย่าง การสะท้อนขบคิดครั้งหนึ่งของสมาชิกในโครงการ CBR ที่ทำงานร่วมกัน น่าจะแสดงให้เห็นถึงคุณูปการของ CBR ต่อการช่วยให้ชุมชน คนพิการ (ปลื้มจิต) และคนในชุมชน(สมศักดิ์) ที่ทำงานร่วมกันนั้น ได้เรียนรู้ เกิดกระบวนการขัดเกลา และเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่าน

ปลื้มจิต : “ก็คิดว่าอยากช่วยเหลือคนพิการ พอเราไปเยี่ยมคนพิการแล้ว เราก้เห็น ก็เลยคิดว่าทำยังไงถึงจะให้เค้าออกจากบ้านได้ ก็พูดให้ทุกคนมาช่วยเหลือให้หน่วยงานเข้ามาเยี่ยมคนพิการตามบ้าน จะได้ช่วยเหลือคนพิการ เาคนพิการที่อยู่ในบ้าน ให้ออกมานอกบ้านบ้าง เค้าจะได้เห็นสภาพคนพิการที่นี้ คนดีๆ หน่วยงานที่เค้าเห็นเค้าก็จะได้อากลับไปคิด”

สมศักดิ์: “...ช่วงชีวิตที่รับราชการมา 9 ปี แล้วก็ลาออกมาเรียนต่อ ด้านวางยาสลบ ทำงานมาจนกระทั่งเกษียณอายุ ไม่มีประสบการณ์ด้านคนพิการมาก่อน ไม่เคยรู้ด้วยว่าในประเทศเรามีคนพิการข่าแย่อีกตั้งเยอะ ภาพที่มองตอนนั้นคือคนพิการคือผู้ที่ต้องรับกรรม เกิดมาแล้วพิการก็รับกรรมไปเป็นเรื่องของพ่อแม่พี่น้องเราไม่เกี่ยว แต่พอมารู้จักที่จะต้องมาข้องเกี่ยวกับคนพิการ เลยได้รู้จักมากขึ้น บางคนเราช่วยเขาได้ ทำงานได้...”

● CBR ในฐานะกระบวนการต่อสู้ขัดขืนกับลัทธิทุนนิยม (CBR as a Competitor of Capitalism)

CBR เป็น ยุทธวิธีหนึ่งของการพัฒนาชุมชน (Community Development) ในการช่วยเหลือฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ เมื่อพูดถึงคำว่า “การพัฒนา” (Development) นั้น มีผู้ให้ความหมายอย่างกว้างขวาง (Gracia, 1985) แม้จะมีการให้ความหมายที่หลากหลาย แต่ต้องยอมรับว่า การให้ความหมาย ในกลุ่มแนวคิดที่เห็นว่าการพัฒนาที่ไปผูกติดอยู่กับความเจริญด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีนั้น ถือว่ามีอิทธิพลมากในโลกปัจจุบัน อาจเรียกว่า “กลุ่มนิยม

ความทันสมัย” (Modernists) กลุ่มนี้มองว่า สังคมแห่งอุตสาหกรรมนั้นสามารถให้ผลกำไรได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับความ**เป็นประชาธิปไตย** **ความเป็นวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และเศรษฐกิจเชิงการตลาด** ซึ่งจะทำให้มนุษย์มีสวัสดิภาพ สวัสดิการที่ดี

ชุมชนที่ผู้วิจัยทำวิจัยด้าน CBR อยู่ นั้น มีการขยายความเป็นตัวเมืองและความเป็นอุตสาหกรรม (Urbanization and Industrialization) เข้ามาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนแห่งนี้อย่างรวดเร็ว กล่าวคือ มีการซื้อที่ดินของชาวบ้านจากนายทุน ในการจัดทำสนามกอล์ฟ บ้านจัดสรรให้แก่คนในเมือง คนชั้นกลาง ต้องการมีบ้านของตนเองและเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น มีโรงงานอุตสาหกรรมและการก่อสร้าง มีอาคารสถานที่ราชการจากส่วนกลางมายังพื้นที่ในชุมชนแห่งนี้มากขึ้น นอกเหนือจากสถานศึกษาขนาดใหญ่ อย่างมหาวิทยาลัย มหิดลที่ตั้งมากกว่า 20 ปี ได้แก่ การจัดตั้งโรงถ่ายละคร วิทยาลัยการอาชีพและโรงเรียนระดับมัธยมปลาย สถานที่ฟื้นฟูเยาวชนที่ติดสารเสพติด เป็นต้น ทำให้ชุมชนได้รับกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยม การพัฒนา การดำเนินการใดๆ จึงจำเป็นต้องมี **“เม็ดเงิน”** เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน เช่นเดียวกับโครงการ CBR ณ ที่แห่งนี้นี้ก็ได้รับการกระทบและปะทะกับกระแสทุนนิยมเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นในการประชุมของผู้ที่ทำงานในโครงการ CBR ครั้งหนึ่งในหลายๆ ครั้งที่เรารู้สึกถึง **“งบประมาณ”** ในโครงการ CBR

อเนก : “ทุกชมรมจะมีกรรมการประเภทนี้ คือ กรรมการพวกนี้เค้าจะไม่มีการเสียเบี้ยประจำปี ข้อที่สองการประชุมเค้าไม่จำเป็นต้องเข้าประชุมทุกครั้ง ก็คืออาศัยเงินเค้าอย่างเดียว”

ฉลอง : “ที่โรงเรียนบวร ๆ เค้าตั้งกรรมการเยอะเลย พอถึงประชุมที คนโน้นเท่าไร คนนี้ห้าพัน คนนั้นเท่าไร ไม่นานก็หมด จะเก็บเงินเค้าอย่างเดียว”

อเนก : “อย่างนี้... เราต้องมีการจัดงานนะท่านอาจารย์ คล้ายๆ ว่าก่อนที่ท่านอาจารย์จะไปนอกนะ ก็มีการจัดงานคล้าย ๆ ว่า จะหาทุนเข้ามาช่วยเหลือ”

ทวี : “ก็ลองคิดโจทย์กันให้ได้ เพราะว่าเรายังพอมีเวลา ก็ลองหยังเสียงดูก็ได้ มันทำได้”

อเนก : “เพราะว่าการที่เราจะทำชมรมหรืออะไรก็ได้แล้วแต่เค้าจะต้องหาทุนเข้ามาก่อนหนึ่ง”

ทวี : “ถ้ามองถึงอีกแง่หนึ่งว่าถ้าแต่ละ อบต. ไม่ให้ มันจะอยู่ถึงปีนี้หรือเปล่า แปลว่าถ้า สกว. หมดมันก็หมดเลยนะ แล้วมันก็เหมือนเดิม แต่มันก็เป็นสิ่งที่น่าคิดนะ”

ปรากฏการณ์การขาดเม็ดเงินในการขับเคลื่อนนี้ สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่ผ่านมา (Cheausuwantavee, 2005; Ingstad and Whyte, 1995; สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ, 2548) ดังนั้นข้อท้าทายสำคัญในการยกฐานะ CBR จากองค์กรที่ใช้เงินหรือเป็นผู้บริโภคเพียงมิติเดียวไปเป็นส่วนหนึ่งในวงจรปัจจัยการผลิตในกลไกการตลาด เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความยั่งยืนของ CBR ในสังคมทุนนิยม

● CBR ในฐานะกระบวนการสร้างความยุติธรรมทางสังคม (CBR as a Social Justice)

จากงานเขียนของ Dementrius Iatridis (1994) และ Baldwin (1966) ได้กล่าวถึง ยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กับ การกระจายทรัพยากรของสังคม บนพื้นฐานการมีสิทธิที่เที่ยงธรรม หรือ ความยุติธรรมของการกระจาย

การใช้กฎหมายเพียงลำพังนั้น ไม่สามารถจะสร้างความยุติธรรมทางสังคมได้ รวมทั้งในงาน CBR ในเมืองไทย ก็เช่นกัน ข้อสรุปนี้สังเคราะห์ได้จากปรากฏการณ์ที่มีนโยบาย กฎหมาย ด้านการช่วยเหลือและเกี่ยวข้องกับฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ทั้งระดับนานาชาติและในประเทศที่มีขึ้นเป็นลำดับ ได้แก่ การประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ปี ค.ศ. 1948 พระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 และล่าสุดคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2554 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 สิ่งเหล่านี้ ได้กำหนด และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต่อการดำเนินงานคนพิการในหลายมิติ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบาย กฎหมาย และแผนงานเหล่านี้ มีสิ่งที่เหมือนกันคือ เน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น การเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของการกำหนดเป้าหมาย การดำเนินงาน การ

ตัดสินใจ และการติดตามและประเมินผลด้านคนพิการ แต่ทว่าในอดีตที่ไม่นานนักและแม้แต่ปัจจุบันนี้ มีข้อมูลหลายประการที่ยืนยันได้ว่า ชุมชน ครอบครัวคนพิการ และคนพิการในชุมชนท้องถิ่น ยังไม่สามารถทำได้ (รัชติกร แสงศร 2531; กนิษฐา ถาวรกิจ 2538 ;สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ, 2548; Cheausuwantavee, 2005) ซึ่ง CBR ก็ไม่สามารถทำได้จริงอย่างสมบูรณ์ในทางปฏิบัติ แม้ว่าจะมีการกำหนดไว้ในนโยบายหรือกฎหมายก็ตาม นั่นแปลว่าอาจต้องอาศัยการจัดกระทำด้วยวิธีการและมิติอื่น ๆ ร่วมด้วย โดยเฉพาะ จริยธรรม อุดมการณ์ วัฒนธรรม ของชุมชนและ สังคม

เมื่อ CBR เป็นยุติธรรมทางสังคมรูปแบบหนึ่ง เป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากร บริการ สินค้า ให้แก่คนพิการ เพื่อให้เขามีโอกาสในการดำเนินชีวิต การดำรงอยู่อย่างเท่าเทียม ซึ่งในขณะเดียวกัน ในบริบทของสังคมส่วนใหญ่ในเมืองไทย ยังให้โอกาสและให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ น้อยมาก ประกอบกับกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม ได้แทรกซึมเข้าไปทุกส่วนของสังคมและชุมชน คนพิการส่วนใหญ่ยังเป็นคนตกขอบและถูกกดขี่ ดังนั้น แบบแผนยุติธรรมทางสังคมที่เหมาะสมกับเมืองไทยน่าจะเป็น แบบ “The Fairness Model” ด้วยความสำคัญที่ว่า แบบแผนนี้ เป็นการปกป้องคุ้มครองผู้เสียโอกาส ผู้ด้อยโอกาส - คนพิการ แต่อย่างไรก็ตาม อาจหยาบเขี้ยวมอมมง แนวคิดยุติธรรมสังคมมาอธิบายการรวมตัวในการทำงาน CBR ดังนั้นหากมองว่า คนพิการเสมือนคนที่ถูกกดขี่ และ

ทางออกของคนกลุ่มนี้ก็คือ การไปรวมตัวกับคนชั้นกลาง ซึ่งในที่นี้คือ ชาวบ้าน นักวิชาการ นักวิชาชีพ หรือ กลุ่ม The Wise Person เพื่อสถาปนาตัวตน และสร้างปริมณฑลของตัวเอง ในการเบียดขับกับกระแสทุนนิยมและการค้าตลาดเสรี แนวคิดยุติธรรมสังคม แบบ The Socialist - Marxist Model (Iatridis, 1994) ก็น่าจะเป็นทางเลือกของการพัฒนา งาน CBR อีกแนวทางหนึ่ง

● CBR ในฐานะภาคปฏิบัติแห่งวาทกรรม (CBR as a Practice of Discourse)

ในมิติระดับมหภาค (Macro Level) จากประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของ CBR นั้น จะเห็นได้ว่าเกิดจากความพยายามของกลุ่มประเทศตะวันตก และ องค์การอนามัยโลก (WHO) ที่ต้องการทำให้ CBR กลายเป็น วาระแห่งโลก ที่ต้องการผลักดัน หรืออาจจะขัดแย้ง กระบวนการช่วยเหลือ คนพิการที่เรียกว่า CBR นี้ กับประเทศด้อยพัฒนา หรือประเทศในโลกที่สามตลอดเรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งให้การสนับสนุนด้านการเงิน และการฝึกอบรมบุคลากร แต่งานวิจัยของ Rehman (1999) Tunga (1991) และ Ingstad (1991) ซึ่งศึกษาในประเทศปากีสถาน อินเดีย และบอตสวานา รวมทั้งงานของผู้วิจัย (Cheausuwantavee, 2005) ที่ได้ศึกษาสถานการณ์งาน CBR ของประเทศไทย ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาของ CBR ในประเทศดังกล่าว ได้แก่ การที่คนในท้องถิ่นไม่ตระหนักถึงคนพิการ การปล่อยปละละเลยคนพิการในครอบครัว การบริหารยังเป็นแบบบนสู่ล่าง (Top down) คนในชุมชนยัง

ไม่มีส่วนร่วม เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ดูเหมือนหลายประเทศ สังคม ชุมชน เหล่านั้น ประสบปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน CBR ที่เหมือนกัน และเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ หรือเป็นการระบุเป็นนัยว่า งาน CBR ยังไม่สามารถบรรลุตามปรัชญา ฐานคิด อุดมการณ์ที่ปรารถนาจะให้เป็น CBR อาจเป็น เครื่องมือและยุทธวิธีการแสวงหาอำนาจ และให้ความชอบธรรมแก่กลุ่มชาติประเทศตะวันตกและประเทศที่ร่ำรวย โดยการสร้างระบบเครือข่ายช่วยเหลือกันเองอย่าง CBR โดยใช้เงินงบประมาณเพียงน้อยนิดและชั่วคราวชั่วคราว "ล่อ" ในการสนับสนุนการทำงานด้าน CBR ในขั้นต้นแก่ประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่สาม ในขณะที่ประเทศมหาอำนาจเหล่านั้น สร้างความมั่งคั่ง เทคโนโลยี ความสะดวกสบายและอรรถประโยชน์ของตัวเองให้แก่คนพิการของประเทศตนเอง แต่ดูซ้ำเอาทรัพยากรในการผลิตและแรงงาน สร้างความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และความล้าหลังแก่ประเทศที่ยากจนมากขึ้น อันเป็นการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม แต่ก็ถูกปิดบังซ่อนเร้นด้วยการแสดงตนเป็นผู้ใจกว้างและเผื่อแผ่คนอื่น ด้วยค่านิยมของประเทศตะวันตก แต่ถูกยกเป็น “ ค่านิยมสากล” อำนาจทางการเมืองที่เรียกว่า “ความเป็นประชาธิปไตย” (Democracy) กลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้มีอารยธรรม และการเน้นย้ำถึงความมีสิทธิเท่าเทียม สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อให้ ดูเท่ๆ ดูดี ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่ำรวยกับประเทศยากจน จึงเป็นไปตามทฤษฎี

ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ และ " Zero Sum Game Theory "

ในระดับจุลภาค (Micro Level) Goffman (1963) ได้ต่อยอดความมีเอกลักษณ์ของสังคมทั่วไป ที่มีมาตรฐาน "ความปกติ" (Normal) ยังมีความเป็นเอกลักษณ์สูงมากเท่าใด ก็เบียดขับ บดบัง และจัดระเบียบ "ควมคลุม" คนพิการ/ความพิการ" มากขึ้น เท่านั้น เราจะเห็นได้ว่า คนปกติทั่วไปและแม้แต่ นักวิชาชีพ จะยอมรับคนพิการได้ นั้น คนพิการ จะต้อง " มีการปรับตัวที่ดี " (Good adjustment) โดยกำหนด " เงื่อนไข " บางอย่างว่า การปรับตัวที่ดีนั้นมีลักษณะอย่างไรบ้าง นั่นแสดงให้เห็นว่า คนทั่วไป จะยอมรับคนพิการได้ต้องมี " เงื่อนไข " หรือ มีความใกล้เคียง กับ " ความปกติ" มากที่สุด และเป็น การตอกย้ำว่า "คนพิการ/ ความพิการ" กับ " คนปกติ/ความปกติ " นั้น เป็นคนละเล็กละน้อยกัน CBR จึงเป็นภาคปฏิบัติของวาทกรรม (Practice of Discourse) ที่จะทำให้ "คนปกติ" " คนพิการ" รวมทั้งนักวิชาชีพ ได้ทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นการจัดวาง เลี้ยวส่วน ที่กลับหัวกลับหาง ไม่ว่าจะ เป็น "ความพิการกับความปกติ" "ความเป็น ส่วนรวมกับความเป็นปัจเจก" "ความเป็นทุนนิยม กับสังคมนิยม" มาไว้ มาดำรงอยู่ ณ ที่เดียวกัน ดังตัวอย่างปรากฏการณ์ในภาคสนาม ชุดความรู้เพื่อการปลดปล่อยก็ยังทำหน้าที่ของมัน แต่บางครั้งมันก็ มักจะถูกบดบังด้วยอำนาจและชุดความรู้อื่นอยู่เสมอ แม้คุณเสกสรร คนพิการนั่งล้อเข็น หนึ่งใน คณะทำงาน CBR ที่ทุกคน ทั้งนักวิชาการ นักวิชาชีพ

และคนในชุมชน ก็ยอมที่จะลดทอนอำนาจของตนเองลง เพื่อยกย่องและมีความเห็นพ้องกันว่า เขาควรจะเป็น "ประธานคณะกรรมการฟื้นฟูคนพิการอำเภอพุทธมณฑล" และแม้กระทั่ง "นายอำเภอ" ก็ยอมที่จะลงนามในคำสั่งแต่งตั้งให้ เสมือนเป็น สัญญาให้ความชอบธรรมและให้อำนาจแก่คนพิการและนำไปสู่ชุดความรู้ "ผลประโยชน์เพื่อการปลดปล่อย " แต่ว่าบางครั้ง คนนอก อย่าง "ลุงสมศักดิ์" ในฐานะคนทั่วไป ก็มักจะทวงอำนาจและความชอบธรรมคืนไม่แพ้กัน เป็นการตอกย้ำว่า คนพิการก็ต้องทำงานอย่างเต็มที่ให้ "สาสม" กับที่พวกเขา ถูกลดทอนและสูญเสียอำนาจบางอย่างไป " ตลอดเวลาการทำงานวิจัยนี้ เกือบ 8-9 เดือน ผมยังไม่เห็นคนพิการมาทำงานร่วมกับเราเพิ่มขึ้นเลย ผมว่าพนา...ปลื้มจิต วันเพ็ญนี้ ที่เป็นคนพิการ โดยเฉพาะ เสกสรรที่เป็นประธานคณะกรรมการของเราด้วย ต้องทำงานหนักแล้วมั่ง เพราะนี่เป็นงานของพวกคุณโดยเฉพาะนะ ถ้าคนพิการไม่สนใจเอาใจใส่ล่ะ งานไม่ก็สำเร็จ ผมเนี่ยนะไม่ใช่คนพิการนะ ผมหาคนเข้ามาเพิ่มคน สองคน และก็ไปขอรับบริจาคของตอนทำประชารัฐที่มหาสวัสดิ์ และก็คลอโยง...ยังไม่ซึ่งผมอีกเธอ..."

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า CBR จึงเป็น กระบวนการกำหนดวาทกรรม เพราะ วาทกรรม " เป็นส่วนเลี้ยวที่ไม่มีมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน แต่ต้องมาอยู่ด้วยกัน และอยู่ร่วมกันกันมิใช่ในฐานะที่เป็นเอกภาพหรือมีความมั่นคง แต่อยู่ในฐานะวาทกรรม ที่มีความแตกต่างหลากหลาย และต่างก็มี

ยุทธศาสตร์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกัน ขณะเดียวกัน วาทกรรมก็ทำหน้าที่เก็บกด ปกปิด มิให้เอกลักษณ์ และความหมายบางอย่างเกิดขึ้น หรือไม่ก็ทำให้ เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างที่ดำรงอยู่แล้วใน สังคมเลื่อนหายไปพร้อมๆ กันด้วย” (Foucault, cited in Hall, 1997; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2544)

● CBR ในฐานะ แบบแผนที่มีความบูรณาการ (CBR as an Integral Model)

จากผลงานเขียนของ Ken Wilber (www.worldofkenwilber, 2005 ; ชีระเกียรติ เจริญ เศรษฐศิลป์, 2547) ที่เขาได้ศึกษา สังเคราะห์องค์ ความรู้ในศาสตร์ต่างๆ จากหนังสือ ตำรา งานวิจัย กว่า พันๆ เล่ม นั้นเขาได้สังเคราะห์ และสรุปได้ว่า สรรพสิ่ง ความรู้ ความจริง ทุกสิ่งนั้นมีทั้งสิ่งที่ เรียกว่า เลี้ยวส่วน (Part) และองค์รวม (Whole) สิ่ง

สำคัญคือเขาเห็นว่า ชุดความรู้จากจิตสำนึกที่มนุษย์ ผลิตขึ้นนั้น มีเสน่ห์ ความสวยงาม มีที่ทางของ ตนเองอย่างมีความหมายและศักดิ์ศรี และสิ่งต่างๆ เหล่านี้สามารถร่วม รวมอยู่ด้วยกันได้อย่าง สอดคล้องและลงตัว ซึ่งเป็นการตอกย้ำว่า ทุกสิ่งนั้นมีทั้งส่วนที่เป็น เลี้ยวส่วน (Part) และองค์รวม (Whole) หรือเรียกว่า “Part/whole” หรือ แนวคิดที่ เรียกว่า “Holons” หรือ “ศาสตร์แห่งบูรณาการ” (Integral Sciences) ของสรรพสิ่งนั่นเอง ซึ่งชุด ความรู้จากจิตสำนึกสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ใหญ่ๆ เรียกว่า “จตุรภาคแห่งจิตสำนึก” (The 4 quadrants of human consciousness) หรือ “แบบ แผนแห่งบูรณาการ” (The Integral Model) ดัง แผนภาพที่ 1

Upper left Innerindividual/introspective consciousness / I ศาสตร์ทางด้านจิตวิทยา และพัฒนาการ	Upper right Outer-individual/ observable behavior / It ศาสตร์ทางด้าน ประสาทวิทยา และ ความคิด- ปัญญา
Lower left Inner-collective/ our culture beliefs / We ศาสตร์ทางด้าน วัฒนธรรม จิตวิทยา วัฒนธรรม และมนุษยวิทยา	Lower right Outer- collective / the society we live in / Its ศาสตร์ทางด้านสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์

แผนภาพที่ 1 แบบแผนแห่งบูรณาการ

Ken Wilber ยังชี้ให้เห็นด้วยว่าทิศทางการหาความรู้ความจริงของวัฒนธรรมตะวันตกนั้น ให้ความสำคัญกับการศึกษาในสี่ส่วน ด้านขวา (Right hand quadrant) ไม่ว่าจะเป็น ทางด้านประสาทวิทยา เทคโนโลยี ความเป็นวิทยาศาสตร์ และทางด้านสังคมวิทยา ได้แก่ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ทฤษฎี รัฐศาสตร์ การกตัญญู ความไม่เท่าเทียม เสรีภาพ ความเป็นชนชั้น เป็นต้น โดยละเอียดการให้ความสำคัญการศึกษาทางด้านซ้ายมือ (Left hand quadrants) ทั้งทางด้านจิตวิญญาณ จิตวิทยา ค่านิยม วัฒนธรรม

แนวคิด “ศาสตร์แห่งบูรณาการ” (Integral Sciences) ของสรรพสิ่ง ของ Ken Wilber น่าจะช่วยให้เราเข้าใจ CBR อย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น แม้ผู้วิจัยจะตรวจสอบและวิพากษ์ CBR ออกเป็นสี่ส่วน ในสถานะ เอกลักษณ์ ฐานะ ต่างๆ ไม่ว่าจะ

เป็น “กระบวนการสลายตราบาป” “พิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน” “กระบวนการกำหนดอุดมการณ์” “กระบวนการจับเกี่ยวกับลัทธิทุนนิยม” “กระบวนการสร้างความยุติธรรมทางสังคม” “สนามภาคปฏิบัติแห่งวาทกรรม” แต่ก็สามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ใน แบบแผนบูรณาการ (Integral model) โดยมีพื้นที่ของตัวเองไม่ต้องไปเบียดขับหรือแย่งพื้นที่แก่กันและกัน สามารถอยู่รวม/ร่วมกันได้ แม้จะมีความแตกต่าง แต่มิได้หมายความว่าความแตกต่างหลากหลายนัยยะของ CBR มากองรวมกันเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) โดยอาจแสดงบทบาท ทำหน้าที่ไปตามจังหวะเวลา และสถานที่ (Time and Place) ได้ไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกัน เพื่อดึงความเป็นองค์รวมและบูรณาการนั้นไว้ ดังแผนภาพที่ 2

Upper left - กระบวนการสลายตราบาป	Upper right - กระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ แก้ไขความพิการ
Lower left - พิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน - กระบวนการกำหนดอุดมการณ์	Lower right - กระบวนการจับเกี่ยวกับลัทธิทุนนิยม - กระบวนการสร้างความยุติธรรมทางสังคม - กระบวนการกำหนดวาทกรรม

แผนภาพที่ 2 แบบแผนแห่งบูรณาการของ CBR

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นการตรวจสอบและวิพากษ์ให้เห็นถึง ความหมาย/นัยยะ ของการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน (CBR) ที่แตกต่างไปจาก ความหมายที่คุ้นเคยหรือตามที่องค์การอนามัยโลก (WHO) กำหนด โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากงานวิจัยเอกสารเกี่ยวกับงาน CBR และความพิการ/คนพิการตลอดจนข้อมูลภาคสนามจากประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย ในการทำงานโครงการ CBR และจากผลการวิจัยพบว่า CBR มิได้มีความหมาย เพียงที่ องค์การสากลอย่าง WHO กำหนดและที่เราคุ้นเคยอีกต่อไปแต่ CBR มีหน้าตาที่หลากหลายที่อยู่แยก ส่วน อาทิ ในฐานะ “ กระบวนการสลายตราบาป และพิธีกรรมของการเปลี่ยนผ่าน ” “ กระบวนการ กำหนดอุดมการณ์ของสังคม ” “ กระบวนการขับเคลื่อนเกี่ยวกับลัทธิทุนนิยม ” “ กระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางสังคม ” “ ภาคปฏิบัติแห่งวาทกรรม ” และ CBR ก็ยังมีความเป็นองค์รวมหรือศาสตร์แห่งบูรณาการ ที่สามารถรวมสิ่งที่เป็นเสี้ยวส่วนและความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวมาไว้ที่เดียวกัน ผสมกลมกลืน อย่างมีจุดยืน มีความหมายและศักดิ์ศรีในตัวเอง จึงทำให้เห็นว่า CBR เป็นงานสวัสดิการสังคม (Social Welfare) และงาน/นโยบายสวัสดิการสังคม ที่มีได้เกิดขึ้นเองในศตวรรษที่ 21 แต่เกิดขึ้นและโยงใยกับบริบท และเป็นผลจาก สังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับ ความ เป็นองค์กร การกระจายทรัพยากร สิทธิ และสถานะ ของตนปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับ

สิ่งแวดล้อม การป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคม CBR จึงมีทั้งความเป็นจุลภาคและมหภาค มีความ เป็นเสี้ยวส่วนและองค์รวม/หรือบูรณาการ

ผลการวิจัยครั้งนี้ มิได้มีจุดประสงค์เพื่อชี้ถูก ชี้ผิดหรือผลิต “ชุดความรู้สำเร็จรูป” แต่น่าจะมี คุณูปการอยู่บ้างอย่างน้อยสองประการ คือ **ประการ แรก** สันถลอน สร้างความ “ตื่นรู้” “ความเข้าใจ” แก่ ผู้กำหนดนโยบาย นักบริหาร นักปฏิบัติในงาน CBR ในความเป็น CBR ในฐานะงานหรือนโยบายสังคมที่ นิ่งสถิตโดยปราศจากการตั้งคำถามอีกต่อไป ไม่ เพียงแต่เห็นความ “ซับซ้อน” แต่ยังเห็นความ “ซ่อน ซ่อน” ที่มีความหมายทั้งความโยงใยในโครงสร้าง และเชิงพลวัต เมื่อเกิดความเข้าใจ CBR ทั้งแบบแยก ส่วนและองค์รวม เห็นจุดเด่นและจุดด้อย ไปพร้อมๆ กัน เพื่อที่จะอยู่และจัดการกับ CBR อย่างที่เป็น อย่างสอดคล้องลงตัว และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยน ตลอดเวลา ในทำนองเดียวกันเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรี ของความรู้ชุดอื่นๆ ไม่ว่าจะ เป็นงานบริการ ช่วยเหลือคนพิการแบบการสงเคราะห์ แบบแผน ทางการแพทย์หรือสถาบันเป็นฐานเอาตรีช หรือ แม้แต่แนวคิดการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ ที่เข้า มาปฏิสัมพันธ์กับ CBR อย่างเข้าใจและเท่าทัน เช่นกัน **ประการที่สอง** ผลการวิจัยนี้น่าจะช่วยทำให้ เกิดข้อถกเถียงทางวิชาการหรือจุดเริ่มต้นของการ ศึกษาวิจัย CBR และประเด็นความพิการในแง่มุม ต่างๆ ได้มากขึ้น นอกเหนือจากชุดความรู้และ กระบวนทัศน์การศึกษาวิจัยแบบปฏิฐานนิยม/ วิทยาศาสตร์ที่อยู่ทั่วไป

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา ถาวรกิจ. (2538). การศึกษาเฉพาะกรณีเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านคนพิการในที่ทำกรประจำ
สงเคราะห์จังหวัด จำนวน 75 จังหวัด. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). วาทกรรมกับการพัฒนา. ในรัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ. (2549). รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบการฟื้นฟู
สมรรถภาพคนพิการที่เหมาะสมกับชุมชนพุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญสม นาวานุเคราะห์. (2542). รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
โดยมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของคนพิการในการฟื้นฟู และพึ่งตนเอง
: กรณีศึกษาจังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- ธีระเกียรติ เจริญเศรษฐศิลป์. (2547). การเสวนาทงวิชาการ การพัฒนาแบบบูรณาการ: แนวคิดและงาน
ของเคนวิลเบอร์. ภาควิชาการพัฒนารชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
(แผ่นวิดิทัศน์).
- รัชติกร แสงสร. (2531). การศึกษาการฟื้นฟูเด็กพิการในชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการฟื้นฟูเด็กพิการ
ในชุมชน อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักส่งเสริมและพิทักษ์คนพิการ. (2548). รายงานการประเมินผลการดำเนินโครงการ CBR.
กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- อังคณา สาสาต. (2541). ความคาดหวังในการฟื้นฟูสมรรถภาพในชุมชน ของคนพิการทางกายและ/ หรือการ
เคลื่อนไหว : ศึกษาเฉพาะอำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์หลักสูตร ศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาลัยมหิดล.
- Arnold van Gennep.(1960). **The rites of passage** . USA, Chicago : The University Of
Chicago Press.
- Baldwin, R.W. (1966). **Social Justice**. London: Pergamon Press.
- Bruns, G. (1992). **Hermeneutics : Ancient and modern**. New Haven: Yale University Press.

- Cheausuwantavee, T. (2002). Sexual problems and attitudes toward sexuality of persons with and without disability. **The journal of Sexuality and Disability**. 20 (2) : 125-134.
- Cheausuwantavee, T. (2005). Community based rehabilitation in Thailand: current situation and development . **Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal** . 15(2) :50-66.
- Corker, M. and French, S. (1999). **Disability discourse**. Open University Press, Buckingham and Philadelphia.
- Dent, J.M.(1985). **Thomas More: A Biography**. New York: Vintage Books.
- Devlinger, P.(1995). **Why disabled? The cultural understanding of physical disability in an African Society**. In Ingstad, B . and Whyte, R. S. (ed) . Disability and culture. London : University Of California Press 94- 106.
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP)(1997). Understanding community based rehabilitation. United Nation. In (reprint article) **Saudi J Disabil Rehabil** 1999; Jan-Mar : 50-54.
- Geuss, R. (1981). **The idea of a critical theory: Habermas and the Frankfurt school**. Cambridge : University Press.
- Garcia, B.M. (1985). **Sociology of development: perspectives and issues**. Philippines: National Book Store.
- Goffman, E. (1963). **Stigma : note on the management of spoiled identity**. New Joursy N.J: Prentice - Hall, Inc.
- Hacking, I. (2004). Between Michel Foucault and Erving Goffman : Between discourse in the abstract and face to face interaction. **Economy and Society**. 33 (3) : 277-302.
- Iatridis, D. (1994). **Social policy : institutional context of social development and human services**. California : Brooks/ Cole Publishing Company.

- ILO, UNESCO, UNICEF, WHO. (2002). **Community Based Rehabilitation: CBR with and for people with disabilities**. Draft Joint Position Paper. Geneva: WHO.
- Ingstad, B.(1991). **The myth of the hidden disabled: A study of community-based rehabilitation in Botswana**. Working paper. Oslo: Section for Medical Anthropology, University of Oslo.
- Ingstad, B . and Whyte, R. S. (ed) (1995) . **Disability and culture**. London : University Of California Press,
- Kamenka, E. (eds)(1982). **Community as a social ideal**. UK: Edward Arnold Ltd.
- Nicolaisen, I. (1995). **Person and nonpersons: disability and personhood among the Punan Bah of Central Borneo**. In Ingstad, B. and Whyte, R. S. (ed)(1995) . Disability and culture. London : University Of California Press, 38-39.
- Rehman, F. “Woman, Secluded Culture and Community Based Rehabilitation: An Example From Pakistan.” **Saudi Journal of Disability and Rehabilitation**. 5(1) (1999) :16-20.
- Sentumbwe, N.(1995). **Sighted lovers and blind husbands: experiences of blind woman in Uganda**. In Ingstad, B . and Whyte, R. S. (ed)(1995) . Disability and culture. London : University Of California Press, 159-173.
- Sim, S. and Loon, V.B. (2001). **Introducing critical theory**. n.p.
- Talle, A. (1995). **A child is a child: disability and equality among the Kenya Maasai**. In Ingstad, B .and Whyte,R.S.(ed) (1995). Disability and culture.University Of London : California Press, 56-72.
- Thomas, M and Thomas, J.M. (2003). Manual for CBR planners. **Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal** (May) : 1-88.
- Tunga, W.N.(1999). Rural Community Based Rehabilitation:The Indian Experience. **Saudi Journal of Disability and Rehabilitation**. 5(1) : 57-59.

World Health Organization (WHO) (1994) . **Community based rehabilitation and the health care referral services : a guide for programme managers**. Geneva, Switzerland.

Worldofkenwilber. (2000). The four quadrants. Available [online]

<http://www.worldofkenwilber.com>. March 11,2005.

Zhuo, D. “Recent Trends of Community Based Rehabilitation in China.” **Saudi Journal of Disability and Rehabilitation**, 5(1) (1999) : 61-63.